
קיסר או קאטו?

א שפוזו של אריאל שרון בתחילת חודש ינואר השנה עקב אירוע מוחי חמור הכה בתדהמה ובצער את הציבור הישראלי, שכבר התרגל לראות בראש הממשלה מנהיג איתן כסלע וחסין מכל פגע. המערכת הפוליטית, שידעה לאחרונה לא־מעט סערות, נקלעה שוב לטלטלה עזה. שרון נהנה מפופולריות חסרת תקדים, וניצחונו בבחירות הקרבות, בראשות המפלגה החדשה שהקים והנהיג, נראה כמעט ודאי; הסתלקותו הפתאומית מן הזירה הפוליטית הותירה, כמדומה, חלל גדול בהנהגת המדינה והגבירה את תחושת אי־הוודאות באשר לעתידה.

האהדה וההתמיכה העממית הנרחבת שהיו נחלתו של שרון בשנים האחרונות כבר נידונו אינספור פעמים על ידי פרשנים ועיתונאים, שנדרשו להסביר כיצד אירע שאישיות אשר סבלה במשך שנים רבות מתדמית פוליטית קיצונית ושליטית, בארץ ומחוצה לה, הפכה תוך זמן קצר לדמות נערצת ועטורת הילה בעיני חלקים גדולים מן הציבור. מאמרי הסיכום הנוגים שגדשו את עיתוני

סוף השבוע יומיים בלבד לאחר התמוטטותו של ראש הממשלה ניסו אף הם לזרוע אור על התופעה. פובליציסטים ופרשנים ציינו כי הכוחנות שאפיינה את התנהלותו של שרון כאיש צבא וכפוליטיקאי מן הימין לא התעמעמה במאומה, אך בהפנתו אותה ליישום תכנית ההתנתקות מרצועת עזה זכה להכשר, ואף להילה של מנהיג, בעיני השמאל והמרכז הפוליטי. "הפרידה ממנו היא כפרידה מאב", כתב ירון לונדון בדיעות אחרונות, "צפויה, אבל תמיד מבהילה ומעציבה. במקרה הזה, היא הייתה מבהילה שבעתיים, מפני ששבועות אחדים לפני הסתלקותו מן הבימה הציבורית פתח במהלך נועז, שלא הספיק להשלים. הכבשים, שבהם אהב לשובב עצמו בתצלומים מחוותו... הם אנחנו". בטור הקבוע שלו בעיתון הארץ השווה יואל מרקוס את שרון לדה־גול, וקבע שבסוף דרכו היה "ראש ממשלה בסדר גודל של 'אבי האומה'". העיתונאי וההיסטוריון תום שגב נקט נימה מסויגת יותר בנסותו להדגיש את מעמדו המיוחד של אריאל שרון. "איש מראשי הממשלה שירשו את בן־גוריון – לרבות גולדה מאיר, מנחם בגין ויצחק רבין – לא נהנה מפופולריות כה רבה כשרון", כתב. "זה קרה כנראה בעיקר מפני ששרון הצליח למנוע את זיהויו עם הפוליטיקה; כמו בן־גוריון הוא זוהה עם המדינה עצמה. שרון היה ונשאר איש צבא, וגם כראש ממשלה נטה לנהל את המדינה כמפקד עליון, לא כאזרח שווה בין שווים".

תהא אשר תהא דעתנו על פועלו של שרון במשך השנים, אי־אפשר להתכחש לתרומתו המפוארת למדינת ישראל, ולא כאן המקום לנסות ולסכמה. ואולם, יש משהו טורד מנוחה בסנטימנטים העממיים שרוממו אותו למדרגת "אבי האומה", כלשונו של מרקוס, בגלל – ולא למרות – דימויו כמנהיג סמכותני, תקיף ובשעת הצורך – גם חסר מעצורים. למרבה הצער נראה שאריאל שרון, אחרון הנפילים שהעמיד לנו דור תש"ח, סיים את תפקידו בהיסטוריה הצינונית, אבל הכמיהות והציפיות שנתלו בו תוספנה לעצב את דמותה של המדינה עוד זמן רב. ראוי, אפוא, דווקא בתקופה רגישה זו, לבחון את הלכי הרוח הללו בעיניים מפוכחות, ולהתריע מפני הסכנה הנשקפת מהם לגורלה של הדמוקרטיה הישראלית.

בתחילת השבוע שבו אושפז שרון החל בישראל שידורה של סדרת הדרמה היוקרתית רומא, הפקה משותפת של הבי־בי־סי ורשת הטלוויזיה האמריקנית אייץ־בי־או. סיפור המסגרת של הסדרה עוסק במעלליו של המצביא והמדינאי הרומי יוליוס קיסר, החל בשובו ממסע המלחמה המזהיר בגאליה

בשנת 49 לפנה"ס, המשך במלחמת האזרחים שבסיומה הפך לשליטה היחיד של הרפובליקה (ואף עוטר בכינוי "אבי המולדת"), וכלה בהירצחו בידי קושרים בסנאט בשנת 44 לפנה"ס. מקצת המבקרים זיהו בעלילתה של רומא ביקורת מרומזת על הדחף האימפריאליסטי, לכאורה, שהניע את ממשלו של הנשיא בוש לפתוח במלחמה בעיראק. זוהי פרשנות מאולצת קמעא, ויש להיזהר מפני להיטות יתר בניסיון למצוא באירועים היסטוריים רחוקים מקבילות למתרחש בעת הנוכחית. ברם, אם בכל זאת יש בניסיונם של הקדמונים כדי ללמדנו שיעור כלשהו, אולי מוטב להפיק מסיפור נפילתה של הרפובליקה הרומית לקח אחר, רלוונטי יותר למציאות הישראלית.

יוליוס קיסר היה ללא ספק דמות היסטורית מרתקת, אישיות כבירה על פי כל קנה מידה. כמצביא היה מגדולי המפקדים שידעה ההיסטוריה; שוב ושוב יצא כמנצח משדה הקרב, אף שלעתים מזומנות נאבק ביריבים עדיפים בהרבה מבחינה כמותית. כסופר וכהיסטוריון הוא ניחן בכשרון מזהיר; חיבורו מלחמת גאליה נחשב מופת של כתיבה בהירה, תמציתית וקולחת. וכמדינאי היה ללא ספק אדם נמרץ ובעל חזון, אף שחזון זה לא עלה בקנה אחד עם האידיאלים הרפובליקניים. בעת ששימש כדיקטטור, לאחר מלחמת האזרחים, החליש קיסר בשיטתיות את המוסדות הפוליטיים המסורתיים של הרפובליקה, ובעיקר את הסנאט, שלו רחש בוז ללא גבולות, פגע בכבודן של "האליטות הישנות" ורכש את הערצת הפלבאים, פשוטי העם, בשורה של צעדים חברתיים פופוליסטיים, כמו חלוקת תבואה חינם, פיזור מתנות, הקלת חובות וארגון שעשועים המוניים. ההיסטוריונים חלוקים עדיין בשאלה האם רצה במלוכה, אף שבפועל החזיק באחרית ימיו בכוח אבסולוטי גם מבלי לשאת בתואר הזה. בספרו 'יוליוס קיסר: תהפוכותיה של כריזמה, מבהיר ההיסטוריון צבי יעבץ: "גם אלה הדוחים את הידיעות על שאיפתו של קיסר למלוכה ולפולחן אלוהי יצטרכו להודות כי היה הרבה יותר מאשר דיקטטור רומי רגיל. אלה הדוחים את הרעיון שקיסר יצר ברומא משטר מדיני חדש, ייאלצו להודות כי פעילותו סתמה את הגולל על הרפובליקה הישנה".

אישיותו ומהלכיו המגלומניים של יוליוס קיסר קוממו נגדו כמה מבניה המובחרים של רומא, ובהם המדינאי והמצביא עטור התהילה גנאיוס פומפיוס, הפוליטיקאי והסופר הנודע מרקוס טוליוס קיקרו, ומי שהיה לבסוף אחד מן הקושרים אשר הביאו על קיסר את מותו, מרקוס יוניוס ברוטוס, שאבותיו היו ממגנייה המהוללים של הרפובליקה מפני העריצות. ואולם מתנגדו העקבי והנחוש ביותר של קיסר היה ככל הנראה מרקוס פורקיוס קאטו (המכונה גם "קאטו

הצעיר", כדי להבחין בינו לבין אבי סבו, הנושא שם זהה, ומכונה בהתאמה "קאטו הזקן". קאטו מילא מספר תפקידי מפתח בהנהגתה של רומא, ובכולם הפגין תכונות אופי שהבדילו אותו ממרבית בני-זמנו ומעמדו: יושר ללא רבב, צניעות שגבלה בסגפנות ומסירות אין-קץ לשלומה ולרווחתה של הרפובליקה; ואמנם, לדברי ההיסטוריון היווני פלוטרכוס, שהקדיש לו אחת מן הביוגרפיות המרתקות פרי עטו, "לא מרדיפת כבוד ולא מתאוות בצע ולא כמו שאירע לאחרים – בדרך אקראי ובהיסח הדעת פנה אל עסקי המדינה, אלא משום שראה בהם דברים שראוי שאדם מהוגן יעסוק בהם, והיה סבור שהוא חייב לעמול בצורכי הציבור יותר משעמלה הדבורה בחלות דבש".

העימות בין קאטו לקיסר היה בלתי נמנע. כבר בשלב מוקדם השכיל קאטו לזהות את שאפתנותו מרחיקת הלכת של קיסר, וחזר והתריע מפניה. הוא האמין בכל לבו באידיאל הרפובליקני המסורתי, שלפיו החירות אינה באה לידי ביטוי בממשלו של שליט צודק, אלא בהעדר שליט בכלל. דבקו המוחלטת באמונותיו המוסריות וגישתו הנוקשה והעקשנית הרחיקו ממנו רבים ועלו לו באהדת הציבור, אולם הוא היה נחוש בדעתו להציל את המדינה מפני קיסר. ברם, כל מאמציו היו לשווא. בתום מערכה ממושכת, שעברה לבסוף מן הזירה הפוליטית אל שדה הקרב, הבין כי נחל תבוסה וחר לשלוח יד בנפשו ובלבד שלא ייפול ביד אויבו. התאבדותו באוטיקה שבצפון אפריקה בשנת 46 לפנה"ס ציערה אפילו את קיסר, שאמר, לפי השמועה: "קאטו, עיני צרה במיתתך, כשם שעניך הייתה צרה בתשועה שהייתי מושיעך".

מאבקו של קאטו "הצעיר" ביוליוס קיסר היה אפוא הרבה יותר מסכסוך קשה בין שני אישים בעלי כוונות מנוגדות. הוא גילם, במובנים רבים, התנגשות בין שני דגמים קוטביים של מנהיגות ושל עשייה פוליטית. דרכו של קאטו קידשה את ערך החירות, צידדה בביזור הסמכויות השלטוניות ודגלה בניקון כפיים ציבורי. דרכו של קיסר, לעומת זאת, הייתה אוטוריטרית, כריזמטית ופופוליסטית; היא חתרה לכינונו של משטר-יחיד "חזק" הנהנה מאהדת ההמונים, ולו גם במחיר כיפוף החוקים, או גרוע מזה – ביטולם. עלייתה של הדרך האחת בישרה בהכרח על דעיכתה של האחרת. ואמנם, ההתנגשות בחייו של קיסר לא חידשה את ימיה של הרפובליקה כקדם, כפי שקיוו הקושרים; רומא עמדה בפתחו של עידן חדש, תור הקיסרים, שהוליד רודנים מושחתים כטיבריוס, קליגולה ונירון וראה בשקיעתן של המידות הטובות, שעליהן הייתה תפארתו של העולם הקלסי.

מ דינות דמוקרטיות נקלעות מדי פעם לסיטואציה פוליטית רגישה, שבה הן נדרשות לבחור בין דרכו של קיסר לדרכו של קאטו. הפיתוי הגלום בקיסריזם, בעיקר במצבי חירום, הוא עצום; ההמונים, הנוטים להתייחס מן הדיונים האינסופיים במוסדות הנבחרים, כמהים למנהיג חזק ונחרץ שייטיב לבטא את רחשי לבם ויביא אותם אל חוף מבטחים. בנסיבות קיצוניות מסוימות זוהי אמנם ההכרעה המתבקשת – אך היא כרוכה במחיר כבד. מנהיגות של עתות משבר עלולה להוות סכנה חמורה לדמוקרטיה אם היא מתעקשת להטיל את מרותה על המערכת השלטונית גם בזמנים רגועים יותר. ברם, האיזון האמיתי על החירות הפוליטית, שהיא נשמת אפו של המשטר הדמוקרטי, נשקף לה לרוב דווקא מכיוון הציבור, המיחל ל"רועה" כריזמטי שימשול בו בבטחה ומוכן, לשם כך, לנהוג כעדר של כבשים.

אריאל שרון אינו יוליוס קיסר, ממש כשם שמדינת ישראל אינה הרפובליקה הרומית. שרון לא טיפח שאיפות אימפריאליות ולא נטל לעצמו סמכויות דיקטטוריות; הוא תפקד כפוליטיקאי וכמנהיג – מנהיג משכמו ומעלה, יאמרו רבים – במסגרת השיטה הדמוקרטית. ואולם קשה להשתחרר מן הרושם שהתמיכה הציבורית העצומה, חסרת התקדים, שהתגבשה סביבו בשנה האחרונה אינה רק ראיה להסכמה הנרחבת עם מדיניותו, אלא גם עדות לכוח המשיכה של הקיסריזם בעיני ישראלים רבים. מובן שאין זו תופעה חדשה; המסורת הפוליטית של ישראל ידעה מדינאים קיסריים, כדוגמת בן-גוריון, או קיסריים-לכאורה, כמו רבים מן הפוליטיקאים המבקשים כיום את השררה. מן הצד האחר, דמויות מסוגו של קאטו, הניחנות במחויבות עמוקה לערכי היסוד של החברה ובטוהר מידות אישי, אינן חזיון נפרץ בפוליטיקה הישראלית, וחבל שכן.

הסתלקותו של שרון מן החיים הציבוריים – בנסיבות מצערות, ללא ספק – מעמידה אפוא את החברה בישראל בפני דילמה לא-פשוטה. תחושת המשבר התמידית, המלווה את החברה הזאת מראשיתה, מניעה אותה לעתים להשליך את יתבה על אישים בעלי מוניטין כוחני, הנתפסים בעיני הציבור כמי שמסוגלים "להיזי דברים". אבל הדבקות בדגם המנהיגות הסמכותני, ששרון גילם בצורה כה מושלמת, היא אות לחוסר בגרות פוליטית, להעדר אמון ביכולתו של העם לנהל בתבונה את ענייניו, מבלי להזדקק לדמות אב נערצת. אם ברצונה של הדמוקרטיה הישראלית להאריך ימים, עליה לעודד פוליטיקה מסוג

אחר – כריזמטית פחות, אולי, אך יציבה, אמינה וערכית יותר. מדינה הנלחמת על קיומה זקוקה אמנם מדי פעם למנהיגים כמו קיסר, אך כל רפובליקה מתפקדת, אשר חורתת על דגלה את ערכי היושר והחירות, מוכרחה לשוות לנגדה תמיד את המופת של קאטו.

אסף שגיב

שבט התשס"ו / פברואר 2006